

Raphael Lemkin*

Sowieckie ludobójstwo w Ukrainie**

To, o czym chciałbym tutaj mówić, jest najprawdopodobniej klasycznym przykładem sowieckiego ludobójstwa, jego najdłuższego i najobszerniejszego eksperymentu w rusyfikacji — zniszczenia narodu ukraińskiego.

Nie można kochać innych narodów, jeśli nie kocha się Ukrainy¹.

Masowe zagłady grup etnicznych i narodów, które wyznaczały marsz Związku Sowieckiego w głąb Europy, nie są nowym aspektem jego ekspansjonistycznej polityki. Nie są innowacją wymyśloną po to tylko, by tworzyć monolit z różnorodności Polaków, Węgrów, Bałtów, Rumunów — obecnie pozostających na obrzeżach związkowego imperium. Natomiast było to długofalową charakterystyką także wewnętrznej polityki Kremla, polityki, która dla obecnych władców (sowieckich — red.)

---

* Raphael (Rafal) Lemkin (1895–1959) urodził się we wsi Bezwodne w pobliżu Wołkowyska (obecnie Białoruś) w rodzinie polskich Żydów. Świadectwo maturalne otrzymał w Gimnazjum w Białymstoku (1919). Studiował prawo w Uniwersytecie Jagiellońskim (1919–1920) i Uniwersytecie Lwowskim (1921–1924). Rozprawę doktorską obronił we Lwowie w 1926 r. Zabójstwo polityka tureckiego Talaata Paszy, dokonane w 1921 r. przez studenta ormiańskiego, zwróciło jego uwagę na masowe zabijanie ludzi — niekiedy całych narodów. W latach 30. reprezentował państwo polskie na międzynarodowych konferencjach prawniczych; w 1933 r. wnioskował o uznawanie za winnych „barbarzyństwa” tych, którzy z nienawiści do dużej grupy ludzi szkodzili członkom tej grupy, a za winnych „wandalizmu” — tych, co z nienawiści niszczyli skarby kultury danej grupy. Żądał ich zatrzymywania niezależnie od miejsca przebywania, sądenia i karanía. W 1939 r. uciekł do Szwecji. Stamtąd przedostał się do USA. W 1944 r. wydał pracę *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation – Analysis of Government – Proposals for Redress*, w której po raz pierwszy użył terminu „genocyd”. koncepcja Lemkina stała się podstawą orzekania Trybunału w Norymberdze. Lemkin był głównym promotorem *Konwencji* w sprawie zapobiegania i karanía zbrodni ludobójstwa, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1948 r. Zob. P. Сербин, С. Грабовський, *Рафаель Лемкин і Голодомор як геноцид українського народу*, <http://www.radiosvoboda.org/content/Article/1349371.html>. O kontrowersji wokół daty urodzenia R. Lemkina, zob. J. Moklak, *Od redakcji*, s. 6, przypis 6.

** Tytuł oryginału *Soviet Genocide in Ukraine*. Maszynopis — odnaleziony i przygotowany do druku przez prof. Romana Serbyna (Kanada) — znajduje się w zbiorach archiwalnych New York Public Library. Najprawdopodobniej Lemkin wygłosił go jako referat na rocznicowej akademii poświęconej tragedii Wielkiego Głodu w 1953 r., zorganizowanej przez nowojorskie środowisko ukraińskie.

¹ Z wiersza Wołodymyra Sosiury, fragment dopisany ołówkiem.

1–2/2008

stanowiła wystarczający precedens w działaniach carskiej Rosji. To był rzeczywiście konieczny krok w procesie tworzenia „unii”, która — według słodkich oczekiwań przywódców sowieckich — miała stworzyć „człowieka sowieckiego”, „naród sowiecki”. Aby osiągnąć ten cel, przywódcy Kremla ochoczo zniszczą narody i kultury, które od dawna żyły w Europie Wschodniej.

To, o czym chciałbym tutaj mówić, jest najprawdopodobniej klasycznym przykładem sowieckiego ludobójstwa, jego najdłuższego i najobszerniejszego eksperymentu w rusyfikacji — zniszczenia narodu ukraińskiego. Jak już powiedziałem, było to logicznym następstwem zbrodni carskich, takich jak utopienie 10 tys. krymskich Tatarów z rozkazu Katarzyny II Wielkiej, masowe zabójstwa dokonane przez „oddziały SS” Iwana Groźnego — Opriczninę, eksterminacja polskich narodowych liderów i ukraińskich katolików przez Mikołaja I oraz seria pogromów Żydów, które periodycznie plamiły rosyjską historię. Te wszystkie wydarzenia mają swoje odpowiedniki w historii Związku Sowieckiego pod postacią zagłady narodu Inkerów², dońskich i kubańskich kozaków, Republiki Tatarów Krymskich, bałtyckich narodów Litwy, Estonii i Łotwy. Każde z powyższych działań jest elementem długofalowej polityki likwidacji nierosyjskich narodów poprzez eliminację ich wybranych grup.

Ukraina stanowi płat południowo-zachodniej części Związku Sowieckiego równy powierzchni Francji i Włoch i zamieszkiwany przez około 30 milionów ludzi³. Sama w sobie jest spichlerzem Rosji. Geografia uczyniła ją strategicznym kluczem do ropy naftowej Kaukazu i Iranu, jak również do całego świata arabskiego. Na północy graniczy z właściwą Rosją. Tak długo, jak Ukraina zachowa swoją narodową jedność, jak długo jej mieszkańcy będą uważać się za Ukraińców i dążyć do uzyskania niepodległości, tak długo Ukraina stanowi poważne zagrożenie dla samej istoty sowietyzmu. Nic więc dziwnego, że przywódcy komunistyczni przywiązywali największą wagę do rusyfikacji tego niezależnego członka ich „Związku Republik” oraz zdecydowani byli zmienić go w celu dopasowania do swojego modelu jedyne rosyjskiego narodu. Ponieważ Ukrainiec nie jest i nigdy nie był Rosjaninem. Jego kultura, jego temperament, jego język, jego religia — wszystko jest odmienne. Odmówił on poddania się kolektywizacji, przyjmując raczej deportację, a nawet śmierć. Dlatego szczególnie ważne było dopasowanie Ukraińca do tego prokrustowego szablonu idealnego sowieckiego człowieka.

Ludność ukraińska jest szczególnie wrażliwa na rasowe morderstwa dokonywane na jej wybranych grupach, z tego też względu taktyka komunistyczna nie wzorowała się na niemieckich atakach przeciwko Żydom. Naród ukraiński jest zbyt ludny, aby można go było zniszczyć całkowicie z jakąkolwiek efektywnością. Jednak jego grupy przywódcze, religijne, intelektualne, polityczne, wybrane i definiujące części, są raczej niewielkie i łatwe do wyeliminowania. To szczególnie na te grupy z pełną siłą spadła sowiecka siekiera z jej znanymi narzędziami masowych mordów, deportacji i robót przymusowych, wygnania i głodu.

Atak ten ujawnił systematyczny szablon, powtarzany wielokrotnie, aby wyjść naprzeciw świeżym porywom narodowego ducha. Pierwszy cios wymierzono w inteligencję — mózg narodu, by sparaliżować resztę organizmu. W 1920 r., 1926 i znowu w latach 1930–1933 mordowano, więziono albo deportowano nauczycieli, pisarzy, artystów, myślicieli, przywódców politycznych. Według „The Ukrainian Quarterly” z jesieni 1948 r., tylko w roku 1931 na Syberię zesłanych zostało 51 713 przedstawicieli inteligencji. Taki sam los spotkał przynajmniej 114 uznanych poetów,

² Inkerowie (*Ingerian nation*), naród pochodzenia fińskiego, zamieszkiwał nad Nową między Zatoką Fińską a jeziorem Ładoga. W 1942 r. 30 tys. Inkerów wysiedlono na Syberię (przyp. red.).

³ Błąd w oryginalnym tekście — chodzi o 40 mln (przyp. red.).

pisarzy i artystów, najbardziej prominentnych liderów narodowej kultury. Według konserwatywnych szacunków, przynajmniej 75% ukraińskiej inteligencji i profesjonalistów z Zachodniej Ukrainy, Karpackiej Ukrainy i Bukowiny zostało brutalnie zgładzonych przez Rosjan („The Ukrainian Quarterly”, lato 1949 r.).

Równocześnie z atakiem na inteligencję szła ofensywa przeciwko Cerkwi, księżom i hierarchii cerkiewnej — „duszy” Ukrainy. Pomiedzy rokiem 1926 i 1932 zlikwidowano Ukraińską Autokefaliczną Cerkiew Prawosławną, zamordowano też jej metropolitę (Łypkiwskiego)⁴ i 10 tys. księży. W 1945 r., kiedy Sowieci usadowili się w Ukrainie Zachodniej, podobny los zgotowano Ukraińskiemu Kościołowi Katolickiemu. O tym, że rusyfikacja była tutaj jedynym zamierzonym celem, wydatnie świadczy oferta złożona Kościołowi przed jego likwidacją — możliwość przyłączenia się do Rosyjskiego Patriarchatu w Moskwie, politycznego narzędzia Kremla.

Zaledwie dwa tygodnie przed konferencją w San Francisco, 11 kwietnia 1945 r., oddział żołnierzy NKWD otoczył Katedrę św. Jura we Lwowie i aresztował metropolitę Slipyja⁵, dwóch biskupów, dwóch prałatów i kilku księży. Wszystkich studentów z miejscowego seminarium duchownego wygnano ze szkoły, a ich profesorom powiedziano, że Ukraiński Kościół Greckokatolicki przestał istnieć, że metropolita został aresztowany, a jego miejsce zajmie biskup wybrany przez władze sowieckie. Te działania powtórzono w całej Ukrainie Zachodniej i poza linią Curzona, w Polsce. Co najmniej siedmiu biskupów zostało aresztowanych lub też nigdy już nie dali o sobie znaku życia. Nie ma żadnego biskupa Ukraińskiego Kościoła Katolickiego na tym terenie, który pozostałby na wolności. Pięciuset księży, którzy zebrali się, by zaprotestować przeciwko czynom Sowietów, zabito albo aresztowano. W całym regionie kler i ludność świecką wymordowano setkami, a liczba zesłanych do przymusowych obozów pracy sięgnęła tysięcy. Całe wsie zostały wyludnione. Podczas deportacji rodziny celowo rozdzielano — ojców zsyłano na Syberię, matki trafiały do cegielni w Turkiestanie, a dzieci do komunistycznych domów na „wychowanie”. Za przestępstwo „ukraińskości” Kościół został ogłoszony jako społecznie szkodliwy dla dobrobytu sowieckiego państwa, a jego członków wpisano w kartotekach sowieckiej policji jako potencjalnych „wrogów ludu”. W rzeczywistości, za wyjątkiem 150 tys. wiernych w Słowacji, Ukraiński Kościół Katolicki został oficjalnie zlikwidowany, jego hierarchowie uwięzieni, a kler rozpędzony i deportowany⁶.

Te ataki na „duszę narodu” miały i będą mieć poważny wpływ na „umysł” Ukrainy, ponieważ znaczna część intelektualistów tradycyjnie pochodziła z rodzin duchownych, sami księża przewodzili wsiom, a ich żony kierowały organizacjami charytatywnymi. Zgromadzenia zakonne prowadziły szkoły i opiekowały się większością organizacji dobroczynnych.

Trzecim kierunkiem planu sowieckiego było uderzenie w rolników — wielką rzeszę niezależnych chłopów, skarbnicę tradycji, folkloru i muzyki, języka narodowego i literatury, ducha narodowego Ukrainy. Broń, której użyto przeciwko tej grupie, jest jedną z najpotworniejszych ze wszystkich znanych — zamorzenie głodem. Między latami 1932 i 1933 pięć milionów Ukraińców zamorzono na śmierć. Było to

⁴ W 1921 r. Sobór Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej wybrał Wasyla Łypkiwskiego (Василь Липківський) na pierwszego metropolitę kijowskiego i całej Ukrainy. Z wyroku „trójki” NKWD został rozstrzelany 27 listopada 1937 r. w Kijowie. Miał 73 lata (przyp. red.).

⁵ Zesłany na Syberię, spędził w łagrach 18 lat. Dzięki interwencji papieża Jana XXIII 6 lutego 1963 r. został zwolniony i zmuszony do wyjazdu do Rzymu, gdzie zmarł w 1984 r. (przyp. red.).

⁶ Kościół greckokatolicki w PRL poddany został represjom, ale formalnie nie został zlikwidowany (przyp. red.).

bestialstwo, które 28 maja 1934 r. potępił 73. Kongres⁷. Próbowano zaprzeczyć temu szczególnemu okrucieństwu, zrzucając odpowiedzialność na politykę ekonomiczną związaną z kolektywizacją regionów pszenicznych, co wymagało eliminacji kulaków, niezależnych chłopów. W rzeczywistości, chłopów uprawiających rolę na wielką skalę było w Ukrainie niewiele. Jak oznajmił w gazecie „Izwestia” z 2 grudnia 1933 r. sowiecki pisarz Kossies⁸: *Ukraiński nacjonalizm jest naszym głównym niebezpieczeństwem* i, aby wykorzenić ten nacjonalizm i zbudować przerażającą jednorodność sowieckiej państwowości, w ofierze złożono chłopstwo ukraińskie. Metoda zastosowana w tej części planu nie była ograniczona do jakiejś szczególnej grupy ludności. Wszyscy cierpieli — mężczyźni, kobiety, dzieci. Plon tego roku był wystarczająco wysoki, by nakarmić ludzi i żywy inwentarz Ukrainy, chociaż był mniejszy w porównaniu z poprzednim rokiem. Mniejsze zbiory najprawdopodobniej były efektem walki o kolektywizację. Jednakże władzy sowieckiej potrzebny był głód, a więc zorganizowano go „na zamówienie”, zgodnie z planem, poprzez wyjątkowo wysoki kontyngent zbożowy dla państwa. Co więcej, na tysiącach akrów pszenicy nigdy nie zebrano, zostawiono ją gnijącą na polach. Zebrane zboże zwieziono do państwowych spichlerzy w celu przechowania do czasu, aż władze zadecydują, jak je rozdzielić. Wielką część tego urodzaju, tak życiowo ważną dla narodu ukraińskiego, wyeksportowano za granicę w celu otrzymania kredytów.

W obliczu głodu tysiące ludzi opuściło wiejskie okolice i udało się do miast, by zebrać o jedzenie. Złapani w miastach i odesłani z powrotem na wieś, zostawiali w miastach swoje dzieci z nadzieją, iż przynajmniej one będą mogły ocaleć. W ten sposób w samym tylko Charkowie porzuconych zostało 18 tys. dzieci. We wsiach z tysiącami mieszkańców pozostawały przy życiu setki; w innych — połowa populacji wymarła, a ilość zgonów w tych miejscowościach wynosiła od 20 do 30 dziennie. Kanibalizm stał się codziennością.

Moskiewski korespondent gazety „The Christian Science Monitor”, C. Henry Chamberlain, napisał w roku 1933: *W tej apatii i zniechęceniu komunistów zobaczyli sabotaż i kontrrewolucję i z bezwzględnością godną zadufanych w siebie idealistów zadecydowali, by głód dokończył swoje dzieło z nadzieją, że da on chłopom nauczkę. Pomoc oszczędnie dozowano dla kolektywnych gospodarstw, ale w niewystarczającym stopniu i tak późno, że wiele ludzkich istnień zostało utraconych. Indywidualnych chłopów pozostawiono swojemu własnemu losowi, a o wiele większa śmiertelność wśród nich dawała najbardziej przekonujący argument na korzyść przyłączenia się do kolektywnych gospodarstw rolnych.*

Czwarty krok w tym procesie polegał na równoczesnej fragmentacji ukraińskiej nacji poprzez osadzanie w Ukrainie innych narodowości i rozpraszenie Ukraińców po całej Europie Wschodniej. W ten sposób związki etniczne zostały zniszczone, a narody przemieszane. W latach 1920–1939 liczba Ukraińców w ogólnej liczbie ludności Ukrainy zmniejszyła się z 80% do 63%. W liczbach bezwzględnych spadła z 23,2 milionów do 19,6 milionów, podczas gdy ludność pochodzenia nieukraińskiego zwiększyła się o 5,6 miliona. Gdy weźmiemy pod uwagę, że Ukraina kiedyś miała najwyższy przyrost ludności w Europie, około 800 tys. rocznie, łatwo zrozumieć, do czego doprowadziła rosyjska polityka.

Takie były główne kroki w systematycznym wyniszczaniu narodu ukraińskiego, w pochłanianiu go przez nową narodowość sowiecką. Warto zauważyć, że nie było żadnych prób całkowitej zagłady, metody, jakiej użyli Niemcy w swoim ataku na

⁷ Kongres Stanów Zjednoczonych (przyp. red.).

⁸ Chodzi o Stanisława Kosiora, sekretarza generalnego KC KP(b)U, który jednocześnie był publicystą partyjnym (przyp. red.).

Żydów. Jednakże, jeżeli sowiecki program powiedzie się całkowicie, jeżeli uda się wyeliminować inteligencję, księży i chłopów, Ukraina będzie tak martwa, jakby zabito każdego Ukraińca. Stanie się tak, ponieważ utraci taką część siebie, jaka podtrzymywała i rozwijała jej kulturę, wierzenia, wspólnotę poglądów, które kierowały nią i dały jej duszę, które — krótko mówiąc — sprawiły, iż stała się narodem raczej, niż masą ludzi.

Nie obyło się bez masowych zabójstw — nie były one integralną częścią planu, lecz raczej losowymi przypadkami. Tysiące stracono, niezliczone tysiące znalazło pewną śmierć w syberyjskich obozach pracy.

Miasto Winnicę można byłoby nazwać ukraińskim Dachau. W 91 grobach spoczywają ciała 9 432 ofiar sowieckiej tyranii, zastrzelonych przez NKWD około roku 1937 lub 1938. Od 1937 r. ciała ofiar leżały pomiędzy nagrobkami prawdziwych cmentarzy, w lasach i — jak na straszną ironię — pod salą taneczną, aż w 1943 r. odkryli je Niemcy. Przedtem Sowietci podali wiele z tych ofiar jako zesłanych na Syberię.

Ukraina ma również swoje Lidice⁹ w miejscowości Zawadka¹⁰, zniszczonej przez polskich satelitów Kremla w 1946 r. Trzy razy żołnierze polskiej Drugiej Dywizji atakowali tę miejscowość, zabijając mężczyzn, kobiety i dzieci, paląc domy i kradnąc żywy inwentarz. Podczas drugiego napadu czerwony dowódca powiedział ocalałym mieszkańcom wioski: *Ten sam los spotka każdego, kto odmówi wyjazdu do Ukrainy. Rozkazuję zatem, by w przeciągu trzech dni wszyscy wynieśli się ze wsi, w innym przypadku rozstrzelam każdego z was*¹¹. Kiedy wreszcie przemocą doszło do deportacji ludności z tej wioski, tylko 4 mężczyzn uszło cało spośród 78 osób pozostałych przy życiu. W marcu tego samego roku 2 inne ukraińskie miejscowości zostały zaatakowane przez ten sam czerwony oddział i potraktowane mniej więcej w ten sam sposób.

To, co tutaj przedstawiono, nie odnosi się wyłącznie do Ukrainy. Plan, który Sowietci wobec niej wykonali, był i jest powielany. Jest on zasadniczą częścią sowieckiego programu ekspansji, ponieważ oferuje szybki sposób budowy monolitu z różnorodności kultur i narodów, składających się na sowieckie imperium. Fakt, iż metoda ta przynosi milionom ludzi niewyobrażalne cierpienia, nie skłoniła jej twórców do zejścia z wytyczonej drogi. Gdyby nawet nie było innej przyczyny, musielibyśmy z powodu samego tylko ludzkiego cierpienia potępić tę drogę jako przestępczą. Jednakże mamy tutaj do czynienia z większym problemem. Nie jest to po prostu przypadek masowej zagłady. Jest to przypadek ludobójstwa, unicestwienia nie tylko jednostek, ale kultury i narodu.

Nawet gdyby osiągnięcie tego celu (zniszczenie kultur i narodów) było możliwe bez cierpienia, również musielibyśmy go potępić, ponieważ to, co formuje naród — rodzina umysłów, jedność poglądów, język i zwyczaje — stanowi jedno z najważniejszych naszych dóbr cywilizacji i postępu. Jest prawdą, że narody łączą się i two-

---

⁹ Lidice — wieś w Czechach. 10 czerwca 1942 r. naziści dokonali masowej eksterminacji ludności cywilnej. Mężczyzn w wieku powyżej 15 lat wyprowadzano grupami i rozstrzeliwano. Zamordowano 173 osoby, a wszystkie budynki spalono. Część dzieci oddano na niemieckie wychowanie. 196 kobiet przewieziono do obozu koncentracyjnego w Ravensbruck. Łącznie zginęło 340 mieszkańców, 192 mężczyzn, 60 kobiet oraz 88 dzieci (przyp. red.).

¹⁰ Zawadka Morochowska — 5 stycznia 1946 r. drugi batalion 34. pułku piechoty 8. dywizji Wojska Polskiego spacyfikował wieś, zabijając około 70 osób, w tym kobiety i dzieci (przyp. red.).

¹¹ W. Dushnyck, *Death and Devastation on the Curzon Line: the Story of the Deportations from Ukraine*, New York 1948.

rzą nowe narody — przykładem tego jest nasz kraj¹², ale to zjawisko polega na wnoszeniu najwyższych wartości, jakie posiada każda z łączących się kultur, do wspólnego dobra. W ten sposób świat dokonuje postępu. To, co oprócz bardzo istotnego problemu ludzkiego cierpienia i praw ludzkich widzimy złego w sowieckich planach, to zbrodnicze niszczenie cywilizacji i kultury. Sowiecką jedność narodową stworzono nie w oparciu o związek idei i kultur, ale na totalnym zniszczeniu wszystkich kultur i wszystkich idei z wyjątkiem tylko jednej — sowieckiej.

Tłumaczenie z języka angielskiego: Evhen Ladna

Лемкін Р., Советський Геноцид в Україні

Стаття, яку Лемкін написав для ньюйоркського поминального відзначення 20-их роковин Великого Голоду в Україні являла собою новаторський підхід до аналізу української катастрофи. Лемкін, як батько конвенції ООН «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (1948) відніс концепцію геноциду до подій в Україні у 1930-их роках і дійшов до висновку, що дії комуністичного режиму в Україні були геноцидом, знищенням «культури та народу». Новістю у підході Лемкіна було надання проміненного значення усім чотирьом напрямкам геноцидної політики Сталіна: а) знищення інтелігенції, «національного розуму», б) ліквідації незалежної Української Православної Церкви, «душі» України, в) заморення голодом мільйонів селян, скарбниці національного духа та г) завезення в Україну неукраїнців з інших частин советської імперії з метою знищення її етнічної єдності.

Lemkin R., Soviet Genocide in Ukraine

Written for the New York commemoration of the 20th anniversary of the Great Ukrainian Famine, Lemkin's paper constituted an innovative approach to the analysis of the Ukrainian catastrophe. Father of the 1948 UN *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Lemkin applied the concept to the Ukrainian events of the 1930s and concluded that the Communist regime's actions in Ukraine were genocide, the destruction "of a culture and a nation". The novelty of Lemkin's approach was to give prominence to all four "prongs" of Stalin's genocidal policies: a) the destruction of the intelligentsia, the "national brain", b) the liquidation of the independent Ukrainian Orthodox Church, the "soul" of Ukraine, c) the starvation of millions of farmers, the repository of the national spirit, and d) the importation of non-Ukrainians from other parts of the Soviet empire to destroy the ethnic unity of Ukraine.

---

¹² Lemkin ma na myśli Stany Zjednoczone (przyp. red.).